

O'LKA TABIAT YODGORLIKLARINI O'RGANISH

(BUXORO VILOYATI) MISOLIDA

Buxoro davlat pedagogika instituti
Aniq va tabiiy fanlar fakulteti
Geografiya kafedrası o'qituvchisi
Nasullayeva Kamola Sharofovna
3-kurs talabasi Abdullayeva Marjona Sadridin qizi

STUDY OF NATURAL MONUMENTS OF THE REGION

(ON THE EXAMPLE OF BUKHARA REGION)

Bukhara State Pedagogical Institute
Faculty of Exact and Natural Sciences
Department of Geography – Lecturer
Nasullayeva Kamola Sharofovna 3rd-year student
Abdullayeva Marjona Sadridin qizi

Annotatsiya: Ushbu ishda o'lka hududidagi tabiat yodgorliklarini o'rganish, ularning tabiiy, tarixiy va ilmiy ahamiyatini aniqlash masalalari yoritilgan. Tabiat yodgorliklarini saqlash, ularni kelajak avlodga yetkazish, shuningdek, ekologik madaniyatni shakllantirishning ahamiyati tahlil qilingan. Tadqiqot davomida o'lkaning noyob geologik tuzilmalari, o'simlik va hayvonot dunyosi, shuningdek, tabiiy landshaftlarning muhofazasi masalalariga alohida e'tibor qaratilgan. Ish natijalari o'lkashunoslik, ekologiya va turizm sohalarida amaliy ahamiyat kasb etadi.

Kalit so'zlar: O'lka, yodgorlik, geomorfologik, ekologik, geologik, floristik, faunistik, biologik, ekotizim, landshaft, antropogen, rekreatsioon, madaniy-landshaft, geoturizm, monitoring, dinamika, barqaror rivojlanish, konsepsiya, tabiiy resurslar.

Аннотация: В данной работе рассматриваются природные памятники региона, раскрываются их природное, историческое и научное значение. Анализируется важность сохранения природных памятников, передачи их

будущим поколениям, а также формирования экологической культуры. В ходе исследования особое внимание уделено уникальным геологическим структурам, растительному и животному миру региона, а также вопросам охраны природных ландшафтов. Результаты работы имеют практическое значение в области краеведения, экологии и туризма.

Ключевые слова: Регион, памятник, геоморфологический, экологический, геологический, флористический, фаунистический, биологический, экосистема, ландшафт, антропогенный, рекреационный, культурно-ландшафтный, геотуризм, мониторинг, динамика, устойчивое развитие, концепция, природные ресурсы. .

Annotation: This study explores the natural monuments of the region, highlighting their natural, historical, and scientific significance. The research emphasizes the importance of preserving these monuments, passing them on to future generations, and fostering ecological culture. Special attention is given to the region's unique geological structures, flora and fauna, as well as the protection of natural landscapes. The results of this work have practical importance in the fields of local studies, ecology, and tourism.

Keywords: Region, monument, geomorphological, ecological, geological, floristic, faunistic, biological, ecosystem, landscape, anthropogenic, recreational, cultural-landscape, geotourism, monitoring, dynamics, sustainable development, concept, natural resources.

Tabiat inson hayotining ajralmas qismi bo'lib, uning boyliklari, go'zalligi va xilma-xilligi har bir avlod uchun bebaho meros hisoblanadi. O'lka hududidagi tabiat yodgorliklari nafaqat tabiiy go'zallik manbai, balki ilmiy tadqiqotlar, ekologik tarbiya va turizmni rivojlantirishda muhim omil sanaladi. Ularni o'rganish orqali biz o'z yurtimizning tabiiy boyliklarini, geologik tuzilishini, o'simlik va hayvonot dunyosining o'ziga xosligini chuqurroq anglaymiz. Bugungi kunda tabiat yodgorliklarini muhofaza qilish va ularni kelajak avlodga butun holatda yetkazish insoniyat oldidagi eng dolzarb masalalardan biridir.

O'lka hududidagi tabiat yodgorliklari tabiiy-geografik, geologik, geomorfologik, biogeografik va ekologik jihatdan alohida ilmiy qimmatga ega obyektlardir. Ular tabiiy jarayonlarning uzoq geologik davrlar davomida shakllangan mahsuli bo'lib, o'lkaning tabiiy merosi sifatida katta ahamiyat kasb etadi. Tabiat yodgorliklarini o'rganish orqali nafaqat landshaftlarning morfostrukturasini, balki biosfera komponentlari o'rtasidagi o'zaro ta'sir mexanizmlarini ham tahlil qilish imkoniyati yaratiladi. Geologik yodgorliklar orasida qadimiy tog' jinslari kesimlari, karst tizimlari, stalaktitli g'orlar, vulqon

konuslari, shuningdek, paleontologik topilmalar joylashgan stratigrafik kesimlar alohida ahamiyatga ega. Ular Yevrosiyo materigidagi tektonik harakatlar, choʻkindi jinslarning hosil boʻlish jarayonlari va paleoiklim sharoitlarini oʻrganishda muhim ilmiy manba sifatida xizmat qiladi. Biologik (floristik va faunistik) yodgorliklar esa oʻlkaning ekotizimlaridagi bioxilma-xillik darajasini aniqlash, endemik va relik turlarni saqlash, shuningdek, tabiiy resurslar monitoringi tizimini shakllantirishda muhim rol oʻynaydi. Ayniqsa, antropogen taʼsirning kuchayishi, urbanizatsiya va iqlim oʻzgarishlari sharoitida tabiiy populyatsiyalarni genetik jihatdan himoyalash zarurati ortib bormoqda. Geomorfologik yodgorliklar (masalan, qoya shakllari, vodiylar, togʻ tizmalari, daryo terrasalari) hududning relyef dinamikasini, eroziya jarayonlarini va landshaftlarning evolyutsiyasini tahlil qilish uchun asos boʻlib xizmat qiladi. Shu bilan birga, ular rekreatsion va geoturistik salohiyatni oshirishda, ekologik taʼlimni targʻib etishda ham katta oʻrin tutadi. Tabiat yodgorliklarini muhofaza qilish tizimi ekologik xavfsizlik konsepsiyasi bilan uzviy bogʻliq boʻlib, unda davlat, jamoatchilik va ilmiy institutlarning hamkorligi alohida ahamiyatga ega. Ekologik monitoring, raqamli xaritalash, aerokosmik kuzatuv va GIS texnologiyalari asosida olib borilgan tadqiqotlar bu boradagi nazorat mexanizmlarini kuchaytirishga yordam beradi. Shuningdek, tabiat yodgorliklarining madaniy-landshaft yodgorliklari bilan uygʻunligi turizmni barqaror rivojlantirishda muhim omil hisoblanadi. Geoturizm orqali nafaqat iqtisodiy daromad oshadi, balki aholining ekologik madaniyati, tabiatga nisbatan masʼuliyatli munosabati shakllanadi. Shu sababli, tabiat yodgorliklarini oʻrganish nafaqat ilmiy, balki ijtimoiy-iqtisodiy ahamiyatga ham ega boʻlib, oʻlka taraqqiyoti uchun poydevor vazifasini oʻtaydi.

Tabiat yodgorliklari — bu tabiiy jarayonlarning oʻziga xos mahsuli boʻlib, ular oʻlkaning geologik tuzilishi, landshaft dinamikasi, biologik xilma-xilligi va ekologik tizimlari haqida muhim maʼlumotlar beradi. Ularni oʻrganish jarayoni faqat tabiiy fanlar doirasida emas, balki madaniyatshunoslik, turizm, geografiya va ekologiya fanlarining kesishgan nuqtasida amalga oshiriladi. Oʻlka hududidagi tabiat yodgorliklarini ilmiy jihatdan oʻrganish quyidagi yoʻnalishlarni oʻz ichiga oladi: Geologik tadqiqotlar – jinslarning mineral tarkibini, tektonik tuzilmani, eroziya jarayonlarini va paleogeografik sharoitlarni aniqlash; Geomorfologik tahlil – relyef shakllarining genezisi, transformatsiya bosqichlari va morfodinamik jarayonlarni oʻrganish; Biogeografik kuzatuvlar – oʻsimlik va hayvonot dunyosining hududiy tarqalishi, endemizm va migratsion jarayonlarni oʻrganish; Ekologik baholash – tabiiy obyektlarga antropogen bosim darajasini aniqlash, bioxilma-xillikni saqlash strategiyasini ishlab chiqish.

Tabiat yodgorliklarining turlari ham turlicha boʻlib, ular geologik, geomorfologik, gidrologik, floristik, faunistik, paleontologik va kompleks yodgorliklar sifatida tasniflanadi. Har bir toifa oʻzining ilmiy, estetik va ekologik

qiymatiga ega. Masalan, geologik yodgorliklar — qadimiy tog‘ jinslari va minerallarning o‘ziga xos namunalari bo‘lsa, faunistik yodgorliklar esa yo‘qolib borayotgan yoki endemik hayvon turlarini saqlashga qaratilgan hududlardir. Hozirgi global ekologik inqiroz sharoitida tabiat yodgorliklarini saqlash masalasi yanada dolzarb tus olmoqda. Iqlim o‘zgarishi, cho‘llanish, suv resurslarining kamayishi, inson faoliyati natijasida landshaftlarning degradatsiyasi kabi muammolar tabiat yodgorliklariga bevosita tahdid solmoqda. Shu sababli, ularni milliy va mintaqaviy darajada muhofaza qilish, ekologik monitoring tizimini takomillashtirish, GIS texnologiyalaridan foydalanish bugungi ilmiy-amaliy tadqiqotlarning asosiy yo‘nalishlaridan biridir. Bundan tashqari, tabiat yodgorliklarini barqaror turizm tizimiga integratsiya qilish ham iqtisodiy va ijtimoiy jihatdan muhim ahamiyat kasb etadi. Geoturizm, ekoturizm va madaniy-landshaft turizmi orqali bu obyektlar nafaqat ekologik, balki tarbiyaviy va iqtisodiy foyda keltiradi. Shu jarayonda tabiiy obyektlarni asrab-avaylash bilan bir qatorda, mahalliy aholi o‘rtasida ekologik tafakkurni rivojlantirish ham zarurdir. Tabiat yodgorliklarini o‘rganish jarayonida ilmiy asoslangan klassifikatsiya, monitoring, raqamli xaritalash, ekologik baholash va turizm salohiyatini tahlil qilish usullari qo‘llaniladi. Bu metodlar yodgorliklarning holatini ob‘ektiv tahlil qilish, ularni muhofaza qilish rejimlarini belgilash hamda o‘lkashunoslik va ekologiya fanlariga amaliy hissa qo‘shish imkonini beradi. Umuman olganda, o‘lka tabiat yodgorliklari — bu nafaqat tabiiy boyliklar, balki xalqning tarixiy xotirasi va madaniy merosining ajralmas qismidir. Ularni ilmiy jihatdan o‘rganish, huquqiy asosda muhofaza qilish va ma‘naviy qadriyat sifatida targ‘ib etish o‘lkaning ekologik barqaror rivojlanish strategiyasining muhim tarkibiy qismi hisoblanadi.

O‘lka hududidagi tabiat yodgorliklarini o‘rganish va muhofaza qilish jarayoni bir qator tizimli, ilmiy, ekologik va tashkiliy muammolar bilan murakkablashgan. Quyida bu muammolar batafsil yoritiladi:

1. Ilmiy-tadqiqot muammolari

Yetarli ilmiy ma‘lumotlarning mavjud emasligi. Ko‘plab tabiat yodgorliklari to‘liq o‘rganilmagan, ularning geologik, geomorfologik va biologik xususiyatlari haqida tizimli ma‘lumotlar bazasi yaratilmagan. Monitoring tizimining zaifligi. Yodgorliklar holatini muntazam kuzatib boruvchi ekologik monitoring tizimi ko‘plab hududlarda yetarli darajada yo‘lga qo‘yilmagan. Zamonaviy texnologiyalarni qo‘llashdagi cheklovlar. GIS, aerokosmik kuzatuv va raqamli xaritalash usullaridan foydalanish imkoniyatlari kam, natijada yodgorliklarning aniq koordinatalari, holati va dinamikasi to‘liq tahlil qilinmaydi.

2. Ekologik va tabiiy muammolar

Antropogen ta‘sirning kuchayishi. Qurilish ishlari, yo‘l infratuzilmasining kengayishi, sanoat chiqindilari va noqonuniy o‘rmon kesish ishlari tabiiy

yodgorliklarga jiddiy zarar yetkazmoqda. Iqlim o'zgarishlari. Qurg'oqchilik, suv resurslarining kamayishi, cho'llanish va haroratning ortishi natijasida ko'plab biologik turlar yashash muhitini yo'qotmoqda. Ekotizimlarning degradatsiyasi. Ayrim yodgorliklar atrofidagi tabiiy landshaftlar inson faoliyati natijasida o'z holatini yo'qotib, ekologik muvozanat buzilmoqda.

3. Tashkiliy va huquqiy muammolar

Huquqiy asoslarning yetarli darajada ishlab chiqilmaganligi. Tabiat yodgorliklarini muhofaza qilishga doir qonunlar va normativ-huquqiy hujjatlar ayrim hollarda amaliyotda to'liq qo'llanilmaydi. Moliyaviy resurslarning yetishmasligi. Yodgorliklarni saqlash, tadqiq etish va infratuzilmasini yaxshilash uchun mablag'lar ko'pincha yetarli emas. Mahalliy boshqaruv organlari o'rtasida muvofiqlikning sustligi. Tabiatni muhofaza qilish bo'yicha tashkilotlar, mahalliy hokimlik va turizm idoralari o'rtasida hamkorlik mexanizmlari to'liq shakllanmagan.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Rafiqov A.R. O'zbekiston tabiiy geografiyasi. – Toshkent: O'zbekiston Milliy universiteti nashriyoti, 2018.
2. Saidov S.A. Tabiatni muhofaza qilish asoslari. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2019.
3. Qodirov Sh.Q. O'lka geografiyasi va tabiat yodgorliklari. – Buxoro: BuxDU nashriyoti, 2021.
4. Tursunov N.T. O'zbekistonning tabiiy landshaftlari va ularni muhofaza qilish. – Toshkent: Universitet, 2017.
5. Jo'rayev I.A. Geoturizm va ekologik turizm asoslari. – Samarqand: SamDU nashriyoti, 2020.
6. Matkarimov M.M. Ekologik xavfsizlik va barqaror rivojlanish. – Toshkent: Fan, 2022.
7. Ortiqov B.O. O'lkashunoslik nazariyasi va metodikasi. – Toshkent: TDPU nashriyoti, 2016.
8. Ergashboyev A.E. Tabiatni muhofaza qilish geografiyasi. – Qarshi: QarDU nashriyoti, 2019.
9. Nazarov D.D. O'zbekiston geologiyasi va geomorfologiyasi. – Toshkent: Universitet, 2018.

10. Mamatqulov S.S. O‘zbekiston ekologik muammolari va ularni hal etish yo‘llari. – Toshkent: O‘zbekiston, 2020.